

Juhani Rautopuro

Lausunto sivistysvaliokunnalle 17.3.2026

Tutkimusprofessori, emeritus

Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto

Koulutuksen arvioinnin dosentti, Helsingin yliopisto

Asia: Asia: K 1/2026 vp Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2026

Taustaa

Lapsiasiavaltuutetun kertomuksen tavoitteena on arvioida lasten oikeuksien toteutumista Suomessa sekä tunnistaa keskeisiä haasteita lasten hyvinvoinnissa. Raportti tarkastelee erityisesti lasten hyvinvointia, palvelujen toimivuutta sekä eriarvoisuuden kehitystä ja esittää suosituksia politiikan ja lainsäädännön kehittämiseksi.

Raportin keskeinen viesti on, että suomalaisten lasten hyvinvointi on keskimäärin hyvällä tasolla, mutta lasten väliset erot ovat kasvaneet. Eriarvoisuus näkyy erityisesti mielenterveyden haasteissa, köyhyydessä sekä koulutuksellisissa mahdollisuuksissa.

Lausunnossani tarkastelen kertomusta erityisesti oppimistulosten eriytymisen ja koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta. Oppimistulosten kasvavat erot haastavat suomalaisen peruskoulun keskeisen tavoitteen: koulutuksellisen yhdenvertaisuuden.

Oppimistulosten eriytyminen näkyy osaamisen polarisoitumisena. Heikosti suoriutuvien oppilaiden osuus on kasvanut merkittävästi, kun taas erittäin hyvin suoriutuvien oppilaiden määrä on vähentynyt eri ikäluokissa. Koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta on huolestuttavaa, että koulujen väliset ja erityisesti koulujen sisäiset sekä alueelliset erot ovat kasvussa. Lisäksi oppilaiden asenteet koulua kohtaan ovat muuttuneet aiempaa kielteisemmiksi. Oppilaiden motivaatio ja usko omaan oppimiskykyihinsä ovat heikentyneet, mikä voi pitkällä aikavälillä heikentää koulutusjärjestelmän kykyä tasata yhteiskunnallisia eroja.

Oppimistulosten eriytymiseen vaikuttavat useat tekijät, kuten perheiden sosioekonominen tausta, koulujen resurssien erot sekä oppilaiden erilaiset oppimisvalmiudet. Peruskoulun keskeisenä tavoitteena on tarjota jokaiselle oppilaalle yhtäläiset mahdollisuudet oppimiseen taustasta riippumatta. Käytännössä vanhempien koulutustaso, tulot ja elämäntilanne vaikuttavat kuitenkin lasten koulumenestykseen entistä enemmän. Sosioekonomiset erot näkyvät oppimistuloksissa ja koulutuspoluissa, mikä viittaa siihen, että koulu ei välttämättä pysty täysin tasoittamaan yhteiskunnallisia eroja. Tämä korostaa tarvetta vahvistaa koulutuspolitiikkaa ja tukitoimia, jotka ehkäisevät oppimistulosten eriytymistä ja tukevat erityisesti heikommassa asemassa olevia oppilaita.

Kasautuva huono-osaisuus ja syrjäytymisriski

Syrjäytymisriski kasvaa tilanteissa, joissa useat haitalliset tekijät kasautuvat samoille lapsille ja nuorille. Heikot oppimistulokset, vähäinen osallisuuden kokemus, taloudelliset vaikeudet sekä puutteelliset tukiverkostot voivat yhdessä lisätä riskiä jäädä koulutuksen ja

yhteiskunnallisen osallistumisen ulkopuolelle. Tällöin puhutaan kasautuvasta huono-osaisuudesta, jossa yksittäiset haasteet vahvistavat toisiaan.

Osallisuus tarkoittaa kokemusta kuulumisesta yhteisöön ja yhteiskuntaan sekä mahdollisuutta vaikuttaa niissä. Se tukee yksilön resilienssiä ja hyvinvointia. Hyvät perustaidot ja osallisuus ovat tiiviisti yhteydessä toisiinsa: heikot perustaidot voivat heikentää osallisuuden kokemusta ja lisätä syrjäytymisriskiä, kun taas vahvat perustaidot tukevat oppimista, hyvinvointia ja koulutusmahdollisuuksia. Oppiminen kehittyy erityisesti tukevissa yhteisöissä, kuten koulussa ja perheessä. Oppimisen tuen puute voi puolestaan olla yhteydessä kiusaamiseen, heikkoon opiskelumotivaatioon ja pahimmillaan koulutuksen keskeyttämiseen.

Viimeisen vuosikymmenen aikana suomalaisten oppilaiden hyvinvointi ja oppimistulokset ovat heikentyneet samaan aikaan, kun koulutuksellinen eriarvoisuus on kasvanut. Vaikka suurin osa oppilaista voi edelleen hyvin, osalla esiintyy ahdistuneisuutta, koulu-uupumusta ja kiusaamiskokemuksia. Lisäksi fyysisten uhkatilanteiden kokemukset ovat lisääntyneet. Oppimisen ja hyvinvoinnin välillä on havaittu selkeä myönteinen yhteys, johon vaikuttavat sekä yksilölliset että ympäristöön liittyvät tekijät. Hyvinvointia voidaan tarkastella esimerkiksi oppilaiden asenteiden, kouluyhteisöön kuulumisen kokemuksen, kiusaamiskokemusten sekä kodin tarjoamien tukiresurssien kautta.

Heikkoa oppimista ja koulutuksesta syrjäytymisen riskiä ennustavat muun muassa vanhempien matala koulutus- ja tulotaso, alhaiset odotukset lapsen koulutuksesta, opetuskielen vähäinen käyttö kotona, heikot varhaiset oppimisvalmiudet sekä toistuvat kiusaamiskokemukset. Oppimistulosten heikkenemisen rinnalla myös pienituloisissa perheissä elävien lasten osuus on kasvanut. Lapsiköyhyys on Suomessa todellisuutta, sillä lasten köyhyys- tai syrjäytymisriski on Tilastokeskuksen mukaan kasvanut 2020-luvulla noin 14 prosentista yli 17 prosenttiin. Tämä tarkoittaa, että noin joka kuudes lapsi elää pienituloisessa perheessä. Kehitys osoittaa, että lasten ja nuorten syrjäytymisriski voi kasvaa, jos kasautuvaan huono-osaisuuteen ei puututa riittävän varhaisessa vaiheessa. Lapsiperheiden köyhyys ja taloudelliset vaikeudet heijastuvat vahvasti lasten elämään ja koulunkäyntiin. Lapsiperheköyhyyteen on puututtava, ja perheiden sekä lasten hyvinvointia tukevia palveluja – opiskeluhuolto mukaan lukien – tulee vahvistaa.

Oppimistulosten heikkenemisen yhteiskunnallinen konteksti

Oppimistulosten heikkenemisen syistä on esitetty julkisessa keskustelussa monenlaisia selityksiä. Monimutkaisiin ongelmiin on kuitenkin usein tarjottu yksinkertaistettuja ratkaisuja. Oppimistulosten laskun mahdollisina syinä on esitetty muun muassa maahanmuuttajataustaisten oppilaiden määrän kasvua, pandemiaa, ilmiöoppimista, inklusiota ja itseohjautuvuutta, osin tarkoitushakuisesti. Tutkimustulokset eivät kuitenkaan tue näitä tulkintoja, eikä osaa niistä voida oppimistulosarviointien aineistojen perusteella todentaa. Kyseessä ovat aineistojen ulkopuoliset tulkinnat.

Oppimistulosten kehityksen tarkastelu pelkästään koulujen sisäisenä ongelmana antaa kapean näkökulman. Oppimistuloksiin vaikuttaa merkittävästi myös se, mitä tapahtuu koulujen ulkopuolisessa yhteiskunnassa. Eriytymiskehitykseen ovat vaikuttaneet muun

muassa perusopetusikäisten määrän väheneminen, peruskoulujen lakkauttamiset ja yhdistämiset sekä kuntien erilaiset taloudelliset tilanteet.

Valtakunnallinen kouluverkon harveneminen asettaa oppilaat eri puolilla maata eriarvoiseen asemaan. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, kuinka paljon kunnat voivat käyttää rahaa oppilasta kohden, millaisia valinnaisaineita ja kieliä on tarjolla, opetusryhmien koossa sekä koulumatkojen pituudessa.

Keskustelua suomalaisesta peruskoulusta on kritisoitu siitä, että se keskittyy usein kapea-alaisesti yksilöpsykologisiin, pedagogisiin ja didaktisiin näkökulmiin sekä PISA-tulosten ylitulkintaan. Keskustelu koulutuksen rakenteellisista ongelmista on jäänyt marginaaliseksi. Pelkät pedagogiset uudistukset eivät toimi kunnolla, jos pedagogiikkaa ei tarkastella suhteessa yhteiskunnan muutoksiin.

Toimenpide-ehdotuksia

Oppimistulosten heikentymisen myötä peruskouluun on esitetty erilaisia kieltoja ja rajoituksia, jotka merkitsevät siirtymistä tiukempaan kontrolliin. Asiantuntijat eivät ole yksimielisiä kielloista, sillä usein niiden vaikutuksista ei ole luotettavaa tutkimusta. Peruskoulun perustamisen henki oli ohjausjärjestelmän muutos kontrollista ohjaukseen. Tämän tulisi olla ohjaava ajatus myös nykyisin.

Lapsiasiavaltuutettu suosittelee muun muassa yhteistä lapsitiedon tietovarantoa. Suomessa toteutetaan säännöllisesti peruskouluikäisten oppimistulosten arviointoja. Nämä ovat järjestelmätason arviointoja, ja niiden tehtävänä on tuottaa luotettavaa tietoa opetuksen ja koulutuspolitiikan kehittämisen tueksi. Oppimistulosten arvioinnit mahdollistavat muun muassa koulutuksen tasa-arvon toteutumisen seurannan. Valitettavan usein nämä arvioinnit sekoitetaan oppilasarvointiin, joka on opettajien tehtävä koulussa.

Perusopetuksesta ja perusopetusikäisistä on kansallisten ja kansainvälisten oppimistulosten lisäksi saatavilla runsaasti muuta tietoa, kuten Terveystietokeskuksen kouluterveyskyselyt sekä Valtion nuorisoneuvoston nuorisobarometrit. Olemassa oleva data tulisi koota järjestelmällisemmin yhteen ja mahdollistaa rekisteriaineistojen nykyistä laajempi yhdistäminen olemassa oleviin ja kerättäviin tietoaaineistoihin. Uusien, kalliiden arviointijärjestelmien rakentamiseen tulee suhtautua kriittisesti.

Peruskoulun tarkoituksena on opettaa oppilaille yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja. Se tuottaa kaikille oppilaille jatko-opintokelpoisuuden joko yleissivistävään tai ammatilliseen toisen asteen koulutukseen. Teollisuuden ja tiedon murrokset sekä teknologinen kehitys vaikuttavat olennaisesti yhteiskuntaan ja työvoiman tarpeeseen ja asettavat haasteita myös koulutukselle.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (OPS) ansaitsevat kriittisen tarkastelun. Nykyisellään Opetushallituksen verkkosivuilta löytyvä pdf-versio on yli 1400-sivuinen. Tämän lisäksi mukana on linkkejä liitteisiin. Valtavaan kokoon paisunutta OPSia on kuvattu jopa opetussuunnitelmarunoudeksi.

Oppilasarvioinnin oikeudenmukaisuus on jatkuvasti esillä julkisuudessa. Oppilasarvointiin on esitetty jopa kansallisia päättökokeita. Suomalaisen koulutusjärjestelmän yksi perusperiaate

on ollut se, että koulut ja oppilaat voivat keskittyä opettamiseen ja oppimiseen, eivät testeihin valmistautumiseen. Tutkimukset ovat osoittaneet, että kouluarvosanojen ja osoitetun osaamisen välillä on horjuvuutta. Opetushallitus on pyrkinyt parantamaan tilannetta laatimalla eri oppiaineille kriteerit sekä perusopetuksen päättövaiheeseen että 6. vuosiluokan loppuun. Uudistus on todettu tarpeelliseksi, mutta riittämättömäksi. Arvosanojen kriteerityötä on jatkettava ja tarkennettava.

Lopuksi

Suomessa tarvitaan laajapohjaista keskustelua sekä monitieteellistä tutkimusta perusopetuksen tulevaisuudesta. Keskeinen kysymys on, olemmeko edelleen sitoutuneet koulutuksellisen tasa-arvon periaatteeseen, lähikouluperiaatteeseen ja kaikille yhtäläiset koulutusmahdollisuudet tarjoavaan koulutusjärjestelmään. Koulutusjärjestelmä on vahva yhteiskunnallinen instituutio, joka voi avata tai sulkea tulevaisuuden mahdollisuuksia niin yksilöille, talouselämälle kuin koko yhteiskunnalle.

Historiallisesti tarkastellen voidaan todeta, että koulutusjärjestelmän uudistaminen on aina kiinnittynyt ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päivänpoliittisiin tavoitteisiin. Siksi keskusteluun suomalaisen koulutusjärjestelmän tulevaisuudesta tulisi osallistua laajasti eri yhteiskunnallisten toimijoiden, eikä sitä tulisi rajata vain yhden vaalikauden mittaiseen tarkasteluun.

Meidän olisi syytä analysoida, mikä on muuttunut peruskoulu-uudistuksen toimeenpanon jälkeen. Voisimme aloittaa kysymällä, miten koulutusjärjestelmän keskeisten toimijoiden (mm. kunnat, OKM, OPH, OAJ ja hallitus) väliset suhteet ovat muuttuneet 1970-luvulta 2020-luvulle.

Koulutusjärjestelmän tulevaisuuden tarkasteluun ja mahdollisiin uudistuksiin tarvitaan parlamentaarista komitea valmistelua laajempaa ja pitkäjänteisempää työskentelyä.

Lähteet

Bernelius Venla & Huila Heidi. (2021). Koulutuksellinen tasa-arvo, alueellinen ja sosiaalinen eriytyminen ja myönteisen erityiskohtelun mahdollisuudet. Valtioneuvoston julkaisu 2021:7. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-761-4>.

Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2026 Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2026:1. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/e06be673-7114-4b2a-b3e9-4745b386fa5c/content>

Pekkarinen, E. (2026). Lapsuus ei pelastu digitaalisen maailman kielloilla. Keskisuomalainen 8.2.2026, s. 12.

Pulkkinen Jonna, Hilden Raili, Ketonen Laura, Khawaja Amna, Kotila Jenni, Mäkipää Toni, Nissinen Kari, Puhakka Eija, Rantala Jukka, Rautopuro Juhani, Sulkunen Sari & Söyrinki Sini (2024). Arviointiuudistuksen alkutaipaleella: Perusopetuksen päättöarviointitutkimuksen loppuraportti. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-723-9>

Rautopuro, J., Ouakrim-Soivio, N., & Välimaa, J. (2023). Peruskoulua oppimassa : oppimistulosten arvioinnit koulutusta kehittämässä. *Kasvatus ja aika*, 17(4), 5-22. <https://doi.org/10.33350/ka.119753>

Rautopuro, J. & Ouakrim-Soivio, N. (2026). Kuka tänään koulussa oppii? Eriytymiskehitys haastaa koulutuksen tasa-arvon. Teoksessa [Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2026](#)[Linkki toiselle sivustolle](#). Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2026:1, 109–137.

Salminen, T., Rautopuro, J., & Niilo-Rämä, M. (2025). Heikko lukutaito : riski tulevaisuudelle. In M.-K. Lerkkanen, K. Salmela-Aro, & M. Vauras (Eds.), *Koulun resilienssi* (pp. 112-133). Santalahti-kustannus.

Simola, H. (2026). Peruskoulu on juuttunut tyhjien visioiden pyörteeseen. Helsingin Sanomat 8.3.2026. <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000011840151.html>